

ORTA ÇAĞ'DA ANADOLU'DA HÜKÜM SÜREN BEYLİKLERİN SİKKELERİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

PARLAR, Gündegül
TÜRKİYE/TURCIYA

ÖZET

Orta Çağ'da Anadolu'da XI.-XV. yüzyıllarda hüküm süren Beylikler, coğrafi özelliklerinin yanı sıra, Orta Çağ'ın kültür, sanat, inanç farklılıkları ve siyasi politikalarının ışığı altında sikkelerini meydana getirmişlerdir. Bu sikkelerde, farklı bölgesel özelliklerinin yanı sıra, sanat ve kültür etkileşimlerinden, metbu ve tabi ilişkilerinden ve de bölgelerinde varolan darphanelerinde kullanılmasından kaynaklanan benzerlikler ortaya çıkmaktadır.

Anadolu'da kurulmuş olan 20 civarındaki Beyliklere ait sikkelerde, bölgesel farklılıkların yanı sıra tarihsel olarak da değişiklikler göstermekte örneğin, ilk dönem sikkeleri bol figürlü iken, Orta Çağ'ın son dönemlerine yakın tarihlerde, yazılar ve geometrik süslemeler ön plana çıkmaktadır. Bölgesel olarak Anadolu'da ki sikkeler ise, Doğu ve Orta Anadolu ile Batı ve Güneybatı Anadolu arasında, tasarımları yönünden farklılıklar göstermektedir. Doğu Anadolu'da zengin figürlü, fantastik konulu sikkeler darbedilirken, Batı ve Güneybatı'da ise zengin formları ile bitkisel ve geometrik süslemeli sikkeler kesilmektedir.

Figürlü sikkelerdeki konular incelenecek olursa, insan ve hayvan figürleri ile birlikte bitkisel ve geometrik motiflerin işlendiği görülmektedir. Orta Çağ'da çok yaygın olan ve diğer meteryallerde de görülen mitolojik konuların çok gözde olduğu, özellikle Saltukoğulları'nın, Mengüçükoğulları'nın, Danişmentoğulları'nın, Artukoğulları'nın, Selçuklular'ın, Moğol ve İlhanlı'nın sikkelerinde bu konuların yer aldığı izlenmektedir.

Orta Çağ'da hem Selçuklular'ın hem de diğer devletlerin ve de Moğol İlhanlı'nın sikkelerini darbetmek için hemen hemen Anadolu'nun bütün şehirlerinde darphaneler kurulmuştur. Örneğin, Selçuklular'ın 45, Moğol ve İlhanlıların 200 üzerinde darphanelerinin varlığı ele alındığında, sanat ve kültür etkileşimleri de kaçınılmaz olmuştur. Aynı topraklarda, aynı bölgelerde sınır komşuları ve daha önce o bölgelerde varlığını sürdürmüş olan Geç Antik, Roma, Bizans ve Türkler'in Orta Asya'dan getirdikleri geleneklerinin sikkelerde yer aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Beylikleri, sikkeler, Orta Çağ.

ABSTRACT

The Characteristic Properties of the Coins of the Beyliks Prevailed in Anatolia in the Middle Ages

The Beyliks prevailed in Anatolia in the Middle Ages between 11th-15th centuries, formed their coins under the influences of the middle ages' culture, art, religious differences and politics besides their geographical characteristics. In these coins, besides their regional characteristic differences, similarities that caused by art and culture interaction, consequent and antecedent relation and the use of the mints in their territory are brought to light.

The coins that belong to around twenty Beyliks found in Anatolia, expose changes due to date besides their regional dissimilarities. For example, while coins of the early period have rich figures, phrases and geometrical motives take over near the dates of the last period of the Middle Ages. Regionally also, between the East and Middle, West and South-West of Anatolia, the coins of Anatolia expose dissimilarities in the means of design. While in eastern Anatolia coins minted with rich figures and fantastic topics, in western and south-western Anatolia coins minted with rich forms of herbal and geometric motives.

In case the topics of the figurative coins are examined, it is seen that human and animal figures together with herbal and geometric motives are used. It can also be observed that mythical topics, which were widespread in the Middle Ages and could also be seen on other materials, favourite and these topics take place at especially Salduqids, Mengujakids, Danishmendids, Artuqids, Seljuk, Mongol and Ilkhanate coins.

In the Middle Age, in order to mint the coins of Seljuk, Mongol, Ilkhanate and other states mints were built in almost all of the cities of Anatolia. For example, as the existence of 45 mints for Seljuk and over 200 mints for Mongol and Ilkhanate is examined, the art and culture interaction also becomes inevitable. It is seen that, on the same soils, in the same territories the border states and the ones that ruled at that region before such as Late Antique, Rome, Byzantines and the traditions brought by the Turks from Central Asia take place on the coins.

Key Words: Anatolian Beyliks, coins, Middle Age.

Orta Çağ'da Anadolu'da XI.-XV. yüzyıllarda hüküm süren Beylikler, coğrafi özelliklerinin yanı sıra, Orta Çağ'ın kültür, sanat, inanç farklılıkları ve siyasi politikalarının ışığı altında sikkelerini meydana getirmişlerdir. Bu sikkelerde farklı bölgesel özelliklerinin yanısıra, sanat ve kültür etkileşimlerinden, metbu ve tabii ilişkilerinden ve de bölgelerinde varolan darphanelerinde kullanılmasından kaynaklanan benzerlikler ortaya çıkmaktadır.

Anadolu'da varlık gösteren, başta Selçuklular olmak üzere, Saltukoğulları, Mengüçkoğulları, Danişmentoğulları, Artukoğulları (**Örnek 1, bkz.:** s. 2662), Karasioğulları, Saruhanoğulları, Aydınogulları, Germiyanoğulları, Denizli Beyleri, Hamidoğulları, Menteseoğulları (**Örnek 2, bkz.:** s. 2662), Eşrefoğulları, Alaiye Beyliği, Eretnaoğulları, Kadı Burhaneddin Hükûmeti, İsfendiyaroğulları ve Karamanoğulları'na ait sikkelerden örneklerle, müşterek ve karakteristik özellikleri ile tarihsel ve bölgesel özellikleri, madenleri, inançları doğrultusundaki süsleme tasarımları ve etkileşimleri incelenecektir. Bu incelemeler, kazılarda bulunmuş ve de teşhire sunulmuş olan sikkeler üzerinde yapılacaktır.

Bölgesel olarak Anadolu'daki sikkeler, Doğu ve Orta Anadolu ile Batı ve Güneybatı Anadolu arasında, tasarımları yönünden farklılıklar göstermektedir. Örneğin Doğu Anadolu'da zengin bol figürlü sikkeler darbedilirken Batı ve Güneybatı'da ise, zengin formları ile bitkisel ve geometrik süslemeli sikkeler kesilmektedir.

Bölgesel farklılıklardan başka, sikkelerde tarihsel olarak da değişiklikler söz konusu olmaktadır. İlk dönem sikkeleri bol figürlü iken, Orta Çağ'ın son dönemlerine yakın tarihlerde, yazılar ve geometrik süslemeler ön plana çıkmaktadır. Örneğin Anadolu Selçuklu 1201 tarihli Süleyman Şah'ın süvari figürlü sikkesine karşılık, III. Keyhüsre'ye ait 1255-7 tarihli sikkesi altı dilimli forma sahip olup, yazılı sikke niteliğini taşımaktadır. Son dönemlerde sikkelerde ön plana çıkan hat sanatı, daha sonra Osmanlı'da da devam etmiştir.

Sikkelerde görülen sanatsal formları ve süslemeleri, figürlü ve figürsüz olarak ayırmak yerinde olur. Farklı malzemelerde de görülen figürlü tasarımların, sikkelerde sanatçının tanıtıcı imzasını koymaması nedeniyle, bunlarında aynı nakkaşlar tarafından yaratıldığını düşündürmektedir.

Yazı tasarımının öne çıktığı sikkelerde, yazı ya ortada ya da sikkeyi çevreleyen bir bordür içinde veya hem ortada hemde bordürde birlikte yer almaktadır. Yazı çeşitleri ise düz çizgi ve köşelerden oluşan Kufi yazı, eğri kesimli Sülüs, Muhakkak ve sınır komşuları ile müştereken kestirdikleri Latince, Rumca ve Ermenicedir. (Parlar, G., 2001, **Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler**, Ankara, 125).

Yazılarda sikkeyi bastıran hükümdarın adı, ünvanı, basıldığı yer ve tarih yer almakta, ayrıca metbu ve tabi ilişkileri dolayısıyla da, o devletin hükümdarının adı ve de methiyeleride darbedilmektedir. (**Örnek 3:** Irak Sultanı Rükneddin Tuğrul Şah ile Saltuklu Sultanın ismi birlikte bulunmakta), (Müşterek basılan sikkelerde her iki devletin yazıları birlikte yer almaktadır), (**Örnek 3, Bkz.:** s. 2663).

Figürlü sikkelerdeki konular incelenecek olursa, insan ve hayvan figürleri ile birlikte bitkisel ve geometrik motiflerin işlendiği görülmektedir. Orta Çağ'da çok yaygın olan ve diğer meter yallerde de görülen mitolojik konuların çok gözde olduğu,

özellikle de Saltukoğulları'nın, Mengüçükoğulları'nın, Danişmentogulları'nın, Artukoğulları'nın, Selçuklular'ın, Moğol ve İlhanlı'nın sikkelerinde bu konuların yer aldığı izlenmektedir. İnsan figürleri ya yarım büst şeklinde olmakta veya tahta oturur vaziyette hükümdar resmedilmektedir. (**Örnek 4, bkz.:** s. 2663) Tahta oturan hükümdarın umumiyetle elinde kadeh bulunmaktadır. Bazı hükümdarların ise, her iki tarafında melek figürleri görülürki, bunların sikkelerde hükümdarın hâkimiyetini müjdeliyen koruyan bir konumda yer aldığı düşünülmektedir. (Parlar, G., 2001. **Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler**, Ankara, 125) İnsan figürü başka bir konumda, özelliklede Selçuklu sikkelerinde süvari olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem Selçuklu sikkelerine bakıldığında, konuların hemen hemen süvari figürü ve avlanma sahnesi olduğu görülmektedir. (**Örnek 5, bkz.:** s. 2664) Türklerin en eski geleneği olan at üzerinde avlanmak, sikkelerde hâkimiyet kudret sembolü olarak düşünülebilir. Bu dönem sikkelerinde görülen bir diğer insan figürlü kompozisyon ise gayrimüslim komşularla müşterek kestirilen sikkelerdir. Bu sikkelerin bir yüzünde gayrimüslim devletin hükümdarı bulunurken, diğer yüzünde ise sikkeyi kestiren devletin hükümdarının ünvanı yer almaktadır. (**Örnek 6, bkz.:** s. 2664) Bu Saltuklu sikkesinde, patrik haçını tutan Aya Yorgi ile Bizans İmparatoru John II. Komnenus'un figürü yer alırken, arka yüzünde ise “Muazzam Sultan Saltuk bin Ali” ibaresi bulunmaktadır. Matbu ve tabii ilişkilerden dolayı kestirilen sikkelerde, her iki hükümdarın unvanları ve methiyeleri sikkeye darbedilmektedir.

Orta Çağ devletlerinde ve özellikle de Orta ve Doğu Anadolu'daki devletlere ait sikkelerde görülen hayvan figürleri içinde at, arslan, bulunmaktadır. (**Örnek 7, bkz.:** s. 2665) Arslanlar bazen tek bazen de çift olmakta, ayrıca çift başlı kartal ve nadiren görülen balık figürü de yer almaktadır. (**Örnek 8, bkz.:** s. 2665) Bu hayvanların dışında sikkelerde avlanan hayvan figürleri de vardır, ancak bu hayvanların cinsiyeti sikkelerin yıpranması dolayısıyla tespit edilememektedir. Bir de fantastik işlenen konular arasında yer alan ejder kuyruklu aslan gövdeli insan başlı veya ejder ile mücadele sergileyen sikkeler de bulunur ki, bunlarda inançlar doğrultusunda kestirilmiştir. (**Örnek 9, bkz.:** s. 2665)

Sikkelerde figürlerin dışında bitkisel motifler, örneğin **rumi ve palmet motifleri, nar motifi, ağaç dalı, çiçek motifi** kompozisyonlarda görülmektedir. Bu tip süslemeler umumiyetle Orta ve Doğu Anadolu Bölgesi Devletlerinde az miktarda da olsa Batı bölgelerinde de görülmekte ya yazıları ve figürleri süsleyici mahiyette ya da yazıları ayırıcı görevi üstlenmektedirler.

Sikkelerde, insan ve hayvan figürü, bitkisel motifler, fantastik melek, ejder motiflerinden başka hemen hemen her devletin sikkesinde yer alan çeşitli tipte yıldız motifleri ve geometrik süslemelerde bulunmaktadır. Özellikle de “geçmeler” adı verilen bu süslemeler ile yıldız motifleri Batı ve Güneybatı Anadolu'da daha

çok kullanılmıştır. Selçuklu sikkeleri ile Moğol ve İlhanlı sikkeleri, farklı bir özelliğe sahip olarak hem figürlü hem de batıdaki sikkelerde görülen geçme ve yıldız motiflerinin ve diğer nesnel motiflerin hepsini birden kullanmışlardır. (**Örnek 5, bkz.:** s. 2664) Yıldız motifleri, figürlü figürsüz bütün sikkelerde yazı aralarında, sikkenin üstünde veya altında, beşli altılı ve daha çok kollu olmak üzere dekoratif anlamda kullanılmıştır. Selçuklularda ise uçları bonbeli, çatalı gibi çeşitleri görülmektedir. Yıldız motifinin dekoratif süsleme unsuru dışında manevi olarak, inanış, gökyüzü âlemi, sonsuzluk vb. kavramları çağrıştırdığı da düşünülmektedir.

Sikkelerde görülen geometrik motifler, yürek biçimli, sekiz boğumlu, (**Örnek 10, bkz.:** s. 2666) uçları çiçek veya üçlü lale motifiyle biter şeklindedir. Orta Çağ'ın karakteristik özelliği olan mistik havanın diğer sanat dallarında da olduğu gibi sikkelerde de; kâinatın ahengini, düzenini ve ritmini gösterdiği düşünüldüğü gibi, Platon ve diğer bilginlere göre de psikolojik nedenlerin sonucu olarak ortaya çıktığı şeklinde de yorumlanmaktadır. (Mülaym, S., 1999, **Değişimin Tanıkları**, 173; Parlar, G., 2000, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Sikkelerinde Görülen Geçme Motifleri", **Türkler**, Cilt: 7, 919; Parlar, G., 2000, **Osmanlı'nın Kuruluş Dönemi Sikkelerinde Kompozisyon, Eyüp Sempozyumu**, Cilt IV, 102).

Bu dönem sikkelerinde nesnel motiflerde görülmektedir. Bunların içinde en çok yer alan motif ok-yay'dır. Avlanma sahnelerinde Türk geleneği olarak at üzerinde geriye dönerek ok atma figürlü sikkelerde yer almakta, diğer motifler ise silahlardır ki, bunlarda balta, hançer, kılıç, olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca üç çatalı alem-silahlar, müşterek sikkelerde haç, hale, labarum görülmektedir. Labarum Bizans sanatında İsa'nın monogramı bir sancak, alem olarak betimlenmektedir. Sikkelerin çok az bir bölümü sadece yazıdan ibaret olup, çoğunluğu karışık motiflerle darp edilmişlerdir.

Sikkelerin tekniği darp tekniğidir. Maden cinslerine gelince, teşhirdeki sikkelerde anlaşılabileceği gibi çok az sayıda altın (Dinar) sikkeye karşılık gümüş (Dirhem) ve Bakır sikke çoğunluktadır. Kazılardan çok az sayıda Dinar sikkenin çıkması ise, altın sikkenin bastırılmamış olması gibi bir sebepten kaynaklanmamakta, tarihî belgelere göre, Moğollar'ın Anadolu'yu istilası sonrası giderlerken yanlarında diğer ganimetlerle birlikte altın sikkeleri de götürmelerinden ileri gelmektedir.

Sikkelerde yazıları ve figürleri çevreleyen formlar birbirine benzemekle beraber, genelde her devlet kendi süsleme zevkini ortaya koymuştur. Bu formlar, düz daire, çift veya birden fazla daire, inci dizili daire, yıldız, kare, dilimli gül yaprağı, dört yapraklı yonca, dilimli kare formlarıdır. (Parlar, G., 2002, "İlhanlılarda Sikke Formları", **Türkler**, Cilt: 8, 919) Bu formlarında gelişmiş güzel seçilmediklerini inanç ve tesirlerle meydana getirildiğini söyleyebiliriz.

Orta Çağ'da hem Selçukluların hem de diğer devletlerin ve de Moğol İlhanlı'nın sikkelerini darbetmek için hemen hemen Anadolu'nun bütün şehirlerinde

darphaneler kurulmuştur. Örneğin Selçuklular'ın 45, Moğol ve İlhanlılar'ın 200 üzerinde darphanelerinin varlığı ele alındığında, sanat ve kültür etkileşimleri de kaçınılmaz olmuştur. Aynı topraklarda, aynı bölgelerde sınır komşuları ve daha önce o bölgelerde varlığını sürdürmüş olan Geç Antik, Roma, Bizans ve Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri geleneklerinin sikkelerde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bu tesirlerin sentezlenmesinin yanı sıra devletlerin, kendilerinin bizzat ortaya koyduğu resim anlayışı da sikkelere yansımaktadır. "Barbar" olarak bilinen Moğol ve İlhanlı sikke formlarının inanılmaz derecedeki zenginliği, hükümlerine aldığı devletlerin sikkelerinde bol miktarda işlenmiştir. Örneğin Moğol ve İlhanlı sikkelerinin özellikle de damgası hâline gelen geçmeler, (**Örnek 11, bkz.:** s. 2666) figürlü sikkelerde yer almakla birlikte daha çok yazının ön plana çıktığı sikkelerde görülmektedir.

Sikkelerdeki formlar ise, **Daire Formu** aşağı yukarı bütüm İslami sikkelerde görülürken, **İnci Dizili** sikkeler, Orta Asya, Roma ve Bizans sikkelerinde kullanılmıştır. Ayrıca sikkelerde görülen **İkiden Fazla Daire** formu, Fatimi, Abbasi, Eyyubilerde, **Yıldız** formu ise Eyyubiler'de, Fatimiler'de, Artuklu'larda, Selçuklu'larda çok fazla rağbet görmüştür. **Dilimli Gül Yapağı** formu, aynı dönemlerdeki antik sikkelerde görülmezken, Eyyubilerin hemen hemen tek tipi olmuştur. Meyfarikin Eyyubilerinde ve İlhanlı'da altı yapraklı, Yemen Eyyubilerinde sekiz, Hısn Keyfa Eyyubi'lerinde ise beş yapraklı gibi biçimlerde kendini göstermiştir ve bu tesirlerle Selçuklu, Karasioğulları, İsfendiyaroğulları, Eretnaoğulları, Menteseoğulları ve de tek tük olmak üzere diğer Beyliklerde de kullanılmıştır. **Dört Yapraklı Yonca**, Selçuklu sikkelerinin son döneminde rastlanmakta, aynı dönemlerde Tacikistan, Özbekistan ve İlhanlı sikkelerinde ve de Menteseoğulları'nda da izlenmektedir. Bunlardan başka Eretnaoğulları'nda daire içinde **Mekik**, (**Örnek 12, bkz.:** s. 2667) **Üç Yapraklı Çiçek**, İsfendiyaroğulları'nda düz çizgilerle meydana gelen Altıgen de devletlerin özel olarak kestirdikleri formlar arasındadır.

XI-XVI. yüzyıllar arasında yani Orta Çağ'da, Anadolu'da hüküm süren Beyliklerin sikkelerinde görülen tesirler, birkaç kaynaktan ileri gelmektedir. Bunlar buldukları bölgede kendilerinden önce hüküm süren devletlerin etkisi, müşterek kullanılan darphaneler, metbu ve tabi ilişkilerden kaynaklanan tesirler, Orta Asya'dan getirilen örf ve adetler, Şamanizmin etkileri, Orta Çağ'ın karakteristik özelliği olan mitolojik ve fantastik konulara duyulan derin ilgidir. Sikkelerde bu tesirler ışığı altında, devletlerin kendi inanç ve düşünceleri ile sentezlenerek darbedilmişlerdir.

Anadolu'da hüküm süren Beyliklerden başka, Anadolu'ya uzun yıllar idaresinde bulunduran Moğol ve İlhanlı sikkelerinin tesirlerinden de söz etmek gerekmektedir. İki yüzden fazla sayıya sahip darphanelerde kesilen sikkelerin formları inanılmaz derecede zengindir. Anadolu'da hüküm süren Beyliklerin sikkelerinde form çeşitliliği en fazla on civarında iken, Moğol ve İlhanlı'larda

sikke formları otuz civarındadır (Parlar, G., 2002, “İlhanlılarda Sikke Formları”, **Türkler**, Cilt 8, 919; Spuler, B., 1987, **İran Moğolları**, Ankara, s. 187) Moğol ve İlhanlı sikkelerindeki bu form çeşitliliği, Beylikler’in sikkelerine sanatsal yönden çok fazla etki etmiştir.

Ek 1 (Örnek 1-12 için bkz.: s. 2662-2667)

Örnek 1: Artuklu/Bakır/Nasireddin Mahmud/Hasankeyf/1213 M./28mm/11.60 gr.

Örnek 2: Mentешеoğulları/Gümüş/Ahmed Gazi/Balat/17mm/0.80 gr.

Örnek 3: Saltukoğulları/Bakır/Nasireddin Muhammed b. Saltuk/Darp yeri yok/Tarihsiz/23 mm/4.40 gr.

Örnek 4: Artukoğulları/Bakır/Hüsameddin Yoluk Arslan/Darp yeri yok /31mm /15.0 gr (Abbasi Halifesi Nasır li-dinillah adına).

Örnek 5: Selçuklu/Dinar/Süleyman Şah/Konya/1201-2 M/21mm/4.25 gr.

Örnek 6: Saltukoğulları/Bakır/İzzeddin Saltuk b.Ali/Darp yeri yok/Tarihsiz/21 mm/3.55gr.

Örnek 7: Danişmentoğulları/Bakır/Melek Zünnun/28 mm./6.33 gr.

Örnek 8: İsfendiyaroğulları/Bakır/İsimsiz/Sinop/Tarihsiz/17 mm/1.95 gr.

Örnek 9: Artuklu/Bakır/Nasireddin Artuk Arslan/Mardin 1202 M./28 mm/11.02 gr.

Örnek 10: Eşrefoğulları/Gümüş/İsimsiz/Beyşehir/17mm/1.0 gr.

Örnek 11: Moğol ve İlhanlı/Gümüş/Süleyman Han/1339-1346 M/Selmas/17mm/1.42 gr.

Örnek 12: Eretnaoğulları/Alaeddin Eretna/Gümüş/Kayseri/1351 M./22mm/1.75 gr.

KAYNAKÇA

Ak Akçe, Moğol ve İlhanlı Sikkeleri, (1992), Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.

Alptekin, Coşkun, (1971), “Selçuklu Paraları”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Ankara.

Altının İktidarı, İktidarın Altınları, (2004), Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.

Artuk, İbrahim ve Artuk, Cevriye, (1993), **Artukoğulları Sikkeleri**, Sumer Kitapevi, İstanbul.

Artuk, İbrahim, (1970), “II. Keyhüsrev’in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler (6 Levha)”, **Malazgirt Armağanı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993. -“İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Katalogu”, Cilt 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

Asya’dan Anadolu’ya İnen Rüzgâr, (1994), Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.

Çam, Nusret, (1993), “Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Muhr-i Süleyman)”, **Prof. Dr.Yılmaz Önge Armağanı**, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya.

Davidovich, Elena, (1979), “Hoards of Ancient and Medieval Coins From Tajikistan”, **M.**

Doğu-Batı Arası Bir Gökkuşakı, (1994), Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.

Erdem, İlhan, (2002), “Doğu Anadolu Türk Beylikleri”, **Türkler**, Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara.

Gür, Selçuk, (1976), **Antik Sikkeler**, İstanbul.

Köymen, Mehmet Altay, (1991), **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Kudret ve Huner, (1994), Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.

Merçil, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, TTK Yayınları, 4. Baskı, Ankara,.

----, (2000), “Anadolu Beylikleri”, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, İsar, İstanbul.

Mülayim, Selçuk, (1982), **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

----, (1999), **Değişimin Tanıkları, Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi**, Kaktüs Yayınları, İstanbul.

Öney, Gönül, (1975), **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

----, (1998), **Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl**, TTK Yayını Ankara.

Parlar, Gündegül, (2004), “Figürlü Anadolu Selçuklu Sikkelerinde İnanç Felsefesi”, **Sanat ve İnanç Sempozyumu**, Mimar Sinan Üniversitesi Türk Sanat Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul.

----, (2004), “Mengüçukoğullarının Sikkelerinin Sanatsal Yönleri”, **VIII. Tıp Tarihi Kongresi**, Divriği.

----, (2004), “Saltukoğulları Sikkelerinin Sanatsal Yönleri”, **Doğubayazıt Kültür ve Sanat Sempozyumu**, Çekül Vakfı.

----, (2002), “İlhanlılarda Sikke Formları”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 8, Ankara.

----, (2002), “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Sikkelerinde Görülen Geçme Motifleri”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 8, Ankara.

----, Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2001.

----, (2000), “Anadolu Selçukluların Yıldız Kompozisyonlu Sikkeleri”, **Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu Bildirileri**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

----, (2000), “Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Kompozisyonlar”, **IV. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirisi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

----, (2002), “Osmanlı'nın Kuruluş Dönemi Sikkelerinde Kompozisyon”, **Eyüp Sempozyumu Bildirileri**, Cilt IV. İstanbul.

----, (2000), “Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Görülen Altı Dilimli Gül Yaprağı Kompozisyonu”, Antalya VI. Selçuklu Semineri Bildirileri, **Antalya İl Kültür Müdürlüğü**.

----, (2000), “Sanat Tarihi Yönleriyle Figürlü Selçuklu Sikkeleri”, **Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi**, Selçuk Üniversitesi, Konya.

----, (1999), “Artuklu Sikkelerinde Figüratif Ögeler”, **Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu**, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ.

----, (1999), “Çift Başlı Kartal Figürlü Bir Artuklu Sikkesi Üzerine”, **Vakıf ve Kültür Dergisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 4, Ankara.

Spengler, William F. and Sayles, Wayne G., (1992), “Turkoman Figural Bronze Join and Their Iconography”, **The Artuquids**, Vol. I, pp. XXIV, 193. Front., Illus., Map. Lodi, Wisconsin, Clío's Cabinet.

Spuler, Bertol, (1987), **İran Moğolları**, Ankara.

Sümer, Faruk, (1998), **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, TTK Yayınları, Ankara.

Turan, Osman, (2001), **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 6. Baskı.

-----, (1998), **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, 4. Baskı İstanbul.